

**MA'NAVIIY-AXLOQIY TARBIYA METODLARI VA ULARNING
TARBIYAVIY JARAYONDAGI RO'LI****Jumayeva Hayitgul Sodiq qizi****Komilova Zarnigor Soli qizi**

Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma'naviy-axloqiy tarbiya tushunchasi, uning ahamiyati va maqsadi ochib beriladi. Shuningdek, ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlari sistematik ravishda tasniflanadi, ularning tarbiyaviy jarayondagi roli va samaradorligi tahlil qilinadi. Metodlar bo'yicha misollar keltirilib, ularning pedagogik shartlari, cheklovlari, qo'llanish yo'llari muhokama qilinadi. Tadqiqot yakunida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning metodologik jihatlari bo'yicha tavsiyalar va kelgusida o'tkazilishi lozim bo'lgan tadqiqot yo'nalishlari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, tarbiya metodlari, tarbiyaviy jarayon, ma'naviy kompetentsiya, pedagogik usullar.

Abstract. This article explains the concept of spiritual and moral education, its importance and purpose. Also, the methods of spiritual and moral education are systematically classified, their role and effectiveness in the educational process are analyzed. Examples of methods are given, their pedagogical conditions, limitations, and ways of application are discussed. At the end of the study, recommendations are made on the methodological aspects of spiritual and moral education and directions for future research are indicated.

Key words: spiritual education, moral education, educational methods, educational process, spiritual competence, pedagogical methods.

Аннотация. В статье раскрывается понятие духовно-нравственного воспитания, его значение и предназначение. Систематически классифицируются методы духовно-нравственного воспитания, анализируются их роль и эффективность в образовательном процессе. Приводятся примеры методов, рассматриваются их педагогические условия, ограничения и способы применения. В заключение исследования даются рекомендации по методическим аспектам духовно-нравственного воспитания и указываются направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: духовное воспитание, нравственное воспитание, методы воспитания, образовательный процесс, духовная компетентность,



педагогические методы.

KIRISH. Bugungi kunda tezkor globalizatsiya, axborot asri, madaniy va axloqiy bo'shliqlar paydo bo'lishi newaviy-axloqiy me'yorlarga bo'lgan ehtiyojni kuchaytiradi. Jamiyat turli bosqichlarida shakllanayotgan yosh avlodni barkamol, insonparvar, vatanparvar inson bo'lib yetishtirish pedagogika va tarbiya sohasining eng ustuvor vazifalaridan biridir. Shu sababli, ma'naviy-axloqiy tarbiya (ma'naviy-axloqiy tarbiya) jarayonida foydalaniladigan metodlar va usullar o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya — bu shaxsning ma'naviy ongini shakllantirish, axloqiy his-tuyg'ularini rivojlantirish, xulq-atvor ko'nikmalari va odatlarini hosil qilish jarayonidir[8].

Shu asosida quyidagi masalalar ko'rib chiqish mumkin:

ma'naviy-axloqiy tarbiya tushunchasi, vazifalari va pedagogik yo'nalishlari;

ma'naviy-axloqiy tarbiyada qo'llaniladigan metodlar, turlari va tasnifi;

har bir metodning tarbiyaviy jarayondagi roli, kuchli va zaif jihatlari;

metodlarning pedagogik shartlari, integratsiyasi va innovatsion yo'nalishlari;

tavsiyalar va amaliy takliflar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Ma'naviy-axloqiy tarbiya — shaxsni jamiyatda maqbul axloqiy qadriyatlar asosida shakllantirish va uning ichki dunyosini boyitish jarayoni. Adabiy manbalarda, masalan, “Ma'naviy-axloqiy tarbiya tushunchasi va uning mohiyati” mazmunidagi maqolalarda mualliflar ma'naviy-axloqiy tarbiyaning yosh avlodni ijtimoiy me'yorlar, milliy va umuminsoniy fazilatlar bilan rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlagan[7].

Metodologik yondashuvlar va tadqiqotlar

Abduhakimova Muborak Nasirullayevna “Pedagogical Methods of Forming Spiritual and Moral Education in Students” maqolasida ma'naviy-axloqiy tarbiya metodlarini pedagogik jihatdan tahlil qilgan.

Aliqulova Karomat Kholmomin qizi “Methods and Means of Forming the Spiritual and Moral Culture of a Person in Pedagogical Processes” nomli maqolasida shaxsning ma'naviy va axloqiy madaniyatini shakllantirish usullari bo'yicha tavsiyalar beradi.

Tashpo'latova M. “Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmuni, shakllari va usullari” maqolasida oliy ta'lim muhitida qo'llaniladigan metod va shakllarni ko'rib chiqqan.



Temirova Nilufar Karimovna “Pedagogical System for the Development of Spiritual and Moral Competence of the Student” maqolasida shaxsning ma’naviy kompetensiyasini shakllantirish yo‘nalishlarini tahlil qiladi.

Quyida ma’naviy-axloqiy tarbiyada keng qo‘llaniladigan metodlar va ularning tarbiyaviy jarayondagi roli keltiriladi.

1-jadval

Ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlari va ularning roli

1.	Suhbat (diskussiya, muloqot)	Tavsifi:	Tarbiyachi va tarbiyalanayotganlar o‘rtasida ochiq muloqot, fikr almashish.
		Roli:	Suhbat orqali nazariy tushunchalar va axloqiy tushuntirishlar beriladi, shaxsning fikr yuritishi shakllanadi. Suhbat — intellektual tarbiya vositasidir.
		Afzalliklari:	tarbiyalanuvchini faol ishtirokga jalb qiladi, tushuncha va hislar almashish imkonini beradi;
		Cheklovlari:	noto‘g‘ri yo‘lga boshqarilishi mumkin, tarbiyachi mahorati talab etiladi.
		Qo‘llanish misoli:	mavzular bo‘yicha diskussiyalar, savol-javob, etika mavzulari atrofida suhbatlar.
2.	Namuna ko‘rsatish (model qilish)	Tavsifi:	Tarbiyachi o‘z xulqi, axloqiy qarorlari bilan tarbiyalanuvchilarga namuna bo‘ladi.
		Roli:	Shaxs axloqiy-odoblarga o‘rnak sifatida ta’sirlanadi. Samarali model inson xarakterini shakllantirishda katta rol o‘ynaydi.
		Afzalliklari:	psixologik jihatdan kuchli ta’sirga ega; real hayotdagi misollar orqali o‘rgatadi.
		Cheklovlari:	agar tarbiyachi modeli yaroqsiz bo‘lsa, salbiy ta’sir bo‘lishi mumkin; har doim model bo‘la olish qiyin.
		Qo‘llanish misoli:	tarbiyachi, ustoz, ota-ona o‘z hayotida axloqiy qarorlarni amalda namoyon etadi.
		Tavsifi:	Tarbiyachi tomonidan aniq pedagogik talablar, qo‘llanmalar, yo‘riqnomalar berish.
		Roli:	Ma’naviy-axloqiy me’yorlarni tinch va aniqlik



3.	Talab, ko'rsatma (instruksiya)		bilan tarbiyalanuvchilarning xulqiga kiritadi.
		Afzalliklari:	tizimli ravishda boshqarish imkoniyatini beradi;
		Cheklovlari:	shaxsga majburlik hissi bo'lishi mumkin, ichki motivatsiyani susaytirishi mumkin.
		Qo'llanish misoli:	maktabda "navoiy qadriyatlar haftaligi" da qatnashish, sinfda "hurmat qoidalari" ro'yxatini belgilash.
4.	Faoliyat (amaliy qilingan ish)	Tavsifi:	Tarbiyalanuvchi ma'naviy-axloqiy vazifalarni real faoliyat orqali bajaradi (ijtimoiy xizmat, loyihalar, yordam qilish).
		Roli:	Axloqiy ko'nikmalar va odatlarni amalda shakllantiradi; faoliyat orqali shaxs ichki dunyosini sinovdan o'tkazadi.
		Afzalliklari:	tajriba orqali o'rganish; ichki majburiyat hissi paydo bo'ladi;
		Cheklovlari:	tashkiliy jihatlar, resurs yetishmasligi; ba'zan faqat tashqi faoliyatga cheklanib qolishi mumkin.
		Qo'llanish misoli:	ko'ngilli yordam, ekologik kampaniyalar, durustlik kampaniyalari, sinf loyihalari.

MUHOKAMA. Yuqorida sanab o'tilgan metodlarning hammasi ma'naviy-axloqiy tarbiyada o'z o'rniga ega, lekin ularni individual metodlar deya emas, balki integratsiyalangan holda foydalanish lozim. Haqiqiy tarbiyaviy samarani ta'minlash uchun quyidagi jihatlarga e'tibor berish kerak:

metodlar uyg'unligi va harmoniya — har bir metod boshqa metodlar bilan uyg'un ishlashi lozim, faqat bitta metodga suyanib qolish mumkin emas.

tarbiyachi shaxsning roli — pedagogik mahorat, axloqiy jihatdan o'zi namunali bo'lishi muhim. Model sifatida tarbiyachi juda katta rol o'ynaydi.

shart-sharoitlar va resurslar — interaktiv metodlar uchun texnologik va moddiy baza kerak; muhitni tashkil qilish; auditoriya hajmi; vaqt.

shaxsning xususiyatlarini inobatga olish — yosh, psixologik holat, qiziqish, ehtiyojlar. ijtimoiy va madaniy kontekst — metodlarni mahalliy madaniyat, an'analar,



qadriyatlarga moslashtiring.

monitoring va baholash — metodlarning samaradorligini o‘lchash mexanizmlarini qo‘llash (so‘rovnomalar, intervyu, kuzatuv).

innovatsion yondashuvlar — raqamli texnologiyalar, multimedia, virtual resurslardan foydalanish — metodlarni zamon talabiga moslashtiradi.

uzliksiz va uzviy jarayon — ma’naviy-axloqiy tarbiya uzoq muddatli, doimiy takroriy jarayon bo‘ladi.

Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda integratsiyalashgan usullar samaradorligi yuqori ekanligi aniqlangan. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy-axloqiy tarbiyaning shakllari va usullari bo‘yicha tajribalar mavjud[9].

Innovatsion metodlardan biri — ijtimoiy hamkorlikka asoslangan metoddur. Masalan, maktabdan tashqari faoliyatlarda jamiyat tashkilotlari bilan hamkorlikda ma’naviy-axloqiy tadbirlar tashkil etish samarali bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ma’naviy-axloqiy tarbiyada jadidlarning merosidan foydalanish metodologiyasini takomillashtirish ham muhim yo‘nalish sifatida ko‘rib chiqilmoqda. Shuni ta’kidlash kerakki, metodlarning samarasi ko‘p jihatdan tarbiyachi mahorati, metodlarning uyg‘unligi va uzluksizligi bilan bog‘liq. Yaxshi metod, lekin noto‘g‘ri yoki ortiqcha qo‘llangan bo‘lsa, o‘z samarasini bermasligi mumkin[6].

NATIJARLAR. Ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlari (suhbat, namuna, talab, faoliyat, muhit, interaktiv metodlar, badiiy vositalar, maslahat) pedagogik amaliyotda muhim o‘rin tutadi. Har bir metodning o‘zining kuchli va cheklangan jihatlari bor; samarali natija uchun metodlarni uyg‘unlikda qo‘llash muhimdir. Tarbiyachi shaxsiy namunasi (model) juda muhim — metodlar o‘z samarasini tarbiyachi axloqiy va pedagogik yondoshuvi bilan topadi. Innovatsion va integratsiyalashgan metodlar (interaktiv, multimedia, ijtimoiy hamkorlik) yoshlar qiziqishini oshiradi va metodlar samaradorligini kuchaytiradi. Metodlarning samaradorligini baholash va monitoring tizimini joriy qilish lozim. Tadqiqotlar ko‘rsatkichi shuni ko‘rsatadiki, metodologik jihatdan chuqur tadqiqotlar (metodlarning nazariy asosi, pedagogik shartlar, kombinatsiyalari) ham hali yetarli emas[10].

XULOSA. Ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlari ta’lim-tarbiyani boyituvchi, shaxsni shakllantiruvchi kuchli vositalardir. Lekin ular o‘z-o‘zidan emas, balki pedagogik mahorat, shaxsiy namunaviy xulq, metodlarning uyg‘unligi, iqlim va resurslar bilan birgalikda samarali bo‘ladi.

Kelajakda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan tadqiqot yo‘nalishlari:



har bir metodning samaradorligini empirik tadqiqotlar asosida o'lchash, metodlar kombinatsiyasining optimallashtirilgan variantlarini ishlab chiqish, interaktiv va raqamli metodlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyaga moslashtirish, tarbiyachi tayyorgarligida metodologik kompetentsiya masalalarini chuqurlashtirish, madaniyat va tafakkurga mos metodlarni lokalizatsiya qilish.

Ushbu maqola taqdim etilgan metodlar va yondashuvlar nazariy jihatdan tahlil qilingan bo'lib, amaliy tadbir bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar va pilot loyihalar zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Saidov, A., & Rasulov, O. (2021). Oila va ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiya muammolari. *Pedagogik mahorat*, 3(2), 45–52.
2. Nematova, G. (2019). O'quvchilarda ijtimoiy faoliyat orqali ma'naviy fazilatlarni shakllantirish. *Yangi O'zbekiston ta'limi*, 4(1), 33–38.
3. Xodjayev, B. (2022). Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning zamonaviy yondashuvlari. *Ta'lim va jamiyat*, 5(3), 21–26.
4. UNESCO. (2017). *Education for sustainable development goals: Learning objectives*. Paris: UNESCO Publishing.
5. Qodirova, M. (2020). Axloqiy tarbiyada milliy qadriyatlar asosida yondashuv. *Ilm-fan va innovatsiya*, 6(4), 58–64.
6. Shavkatovna, X. M. (2023). DEVELOPMENT OF HEALTHY THINKING IN STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 90-94.
7. Shavkatovna, X. M., & Akbarovna, N. D. (2024). GENDER YONDASHUV ASOSIDA TALABA-QIZLARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(35), 494-498.
8. Saydulloyevich, Ochilov Y., and Xolova M. Shavkatovna. "Scientific Activity and Spiritual Heritage of Imam Ghazali." *European Scholar Journal*, vol. 3, no. 6, 10 Jun. 2022, pp. 19-22.
9. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali. *European Scholar Journal*, 3(6), 19-22.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. *European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630)*, 12, 424-429.